

ВІСЬМАНИ

В СЕИМІ ТА СЕНАТІ ПОЛЬШІ

(1922-1939)

Олександр Зайцев

**УКРАЇНЦІ
В СЕЙМІ ТА СЕНАТІ ПОЛЬЩІ
(1922-1939)**

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Львів 2022

УДК 930:328.126(=161.2)](438)"1922/1939"

3 177

Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного факультету Українського католицького університету (*протокол № 1 від 9 лютого 2021 року*).

Рецензенти:

Володимир Склокін, кандидат історичних наук, доцент Українського католицького університету;

Ігор Соляр, доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;

Мірослав Шуміло, габлітований доктор гуманітарних наук, професор Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні

Олександр Зайцев

Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922-1939). Львів: Видавництво Українського католицького університету 2022. 326 с.

ISBN 978-617-7608-47-8

Книжка професора Українського католицького університету Олександра Зайцева є першим монографічним дослідженням, яке охоплює всю парламентську діяльність українських партій у міжвоєнній Польщі. У міжвоєнну добу «польські» українці мали принаймні одну суттєву перевагу перед «радянськими»: вони жили в державі, яка еволюціонувала від парламентарної демократії до авторитаризму, але ніколи не стала тоталітарною. У ній вони користувалися реальним правом обирати й бути обраними та могли легально боротися за свої права, зокрема і в парламенті. Ця боротьба рідко приносила практичні плоди і не запобігла фактичній дискримінації українців, але навіть сама лише можливість легально протестувати, захищаючи свою людську і національну гідність, вигідно відрізняла українців Польщі від радянських громадян. За п'ять каденцій Сейму та Сенату протягом 1922-1939 рр. статус послів і сенаторів отримали 129 українців, які в сумі посідали 137 посольських та 36 сенаторських мандатів і сформували політичну еліту української спільноти в Польщі. Досвід їхньої діяльності продемонстрував неможливість вирішити українське питання парламентським шляхом, проте сприяв зміцненню національної ідентичності українців у Польщі, поширенню ідей державної самостійності і соборності України та збереженню традицій багатопартійної демократії в українському суспільстві.

*Монографію підготовано завдяки дослідницькому гранту,
що його надав Український католицький університет за підтримки
Благодійного фонду «Повір у себе»*

Всі права застережені. Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена ні в якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.

ISBN 978-617-7608-47-8

© Зайцев О., текст, 2022

© Український католицький університет, макет, 2022

Зміст

Вступ	7
Розділ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА	17
1. Стан дослідження	19
2. Джерельна база	33
Розділ II. УКРАЇНЦІ В ЗАКОНОДАВЧИХ ПАЛАТАХ ПОЛЬЩІ 1922-1927 РР.	37
1. Польська влада й українські політичні сили в 1919-1922 рр.	39
2. Вибори 1922 р.	63
3. Український клуб у Сеймі й Сенаті	85
4. Внутрішня боротьба і розпад УПР	109
5. Українські послы поза УПР	122
Розділ III. ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ У 1928-1930 РР.	137
1. Виборча кампанія 1928 р.	139
2. Українська парламентарна репрезентація	158
3. Ліві клуби.	181
Розділ IV. МІЖ ОПОЗИЦІЄЮ І «НОРМАЛІЗАЦІЄЮ» (1930-1939)	193
1. «Пацифікація» і вибори 1930 р.	195
2. Українські парламентські репрезентації Галичини (1930-1935)	208
3. «Нормалізація» (1935-1938)	239
4. Українська парламентарна репрезентація Волині (1930-1938)	259
5. Кінець «нормалізації» (1938-1939).....	270

Висновки	284
Додаток:	
Українські послы та сенатори (1922-1939)	289
Бібліографія	298
Скорочення	316
Іменний покажчик	319

ВСТУП

Усупереч поширеному стереотипові Галичини й загалом Західної України як батьківщини й оплоту передовсім радикального українського націоналізму, насправді аж до Другої світової війни провідну роль у політичному житті цього регіону відігравали легальні політичні партії національно-демократичного та ліводемократичного спрямування. Головним напрямом їхньої діяльності, особливо між 1928 і 1935 роками, була парламентська боротьба в Сеймі та Сенаті Польщі, з якою так чи інакше були пов'язані різноманітні позапарламентські форми політичної активності. Однак, унаслідок певного історіографічного перекосу в бік вивчення підпільного українського націоналістичного руху (не без участі автора цієї монографії), діяльність легальних партій, зокрема парламентська, незаслужено опинилася на периферії дослідницьких зацікавлень та історичної пам'яті суспільства. Цією книжкою я намагаюся зробити внесок у виправлення такої диспропорції та привернення належної дослідницької і громадської уваги до ролі парламентаризму в історії українського національного руху та українсько-польських стосунків.

В основу книжки покладено кандидатську дисертацію, яку я захистив у далекому 1994 р.¹ Ясна річ, відтоді дослідження цієї теми просунулося далеко вперед, стали доступними нові джерела, змінилися методологічні підходи, якоюсь мірою змінилися й погляди автора. Тому пропонована монографія – це не просто перероблена й розширена версія дисертації. Вона стала підсумком нових досліджень, проведених на оновленій методологічній основі, значно ширшій джерельній базі та з урахуванням найновішої історіографії. Втім, нові дослідження – і мої власні, й інших істориків – не підважили

¹ Олександр Юрійович Зайцев. *Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922-1939)*: Дис. ... канд. істор. наук / Академія Наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів 1994.

основних висновків, сформульованих понад чверть сторіччя тому, лише в окремих випадках спонукали до їх уточнення та доповнення.

Це дослідження спрямовано на вирішення історіографічної проблеми, що полягає у з'ясуванні ролі парламентської діяльності в кількох взаємно пов'язаних процесах: а) розвитку українського національно-політичного руху в умовах польської державності; б) намаганнях польської держави й різних суспільно-політичних сил у той чи той спосіб вирішити українське питання; в) боротьбі демократичних і авторитарних тенденцій як в українському національному русі, так і в суспільстві Другої Польської Республіки. Приклад української діяльності в польському парламенті є частиною ширшої дослідницької проблеми, яку можна сформулювати так: чи могли національні меншини багатонаціональних держав міжвоєнної Європи ефективно використовувати парламенти «чужих» держав для захисту власних прав та інтересів в умовах загальної кризи ліберальної демократії та зростання авторитарного націоналізму?

Західноукраїнські землі відіграли надзвичайно важливу роль у формуванні модерної української нації, яке не зовсім точно називають українським національним відродженням. Наприкінці XIX ст., коли молодий національний рух на Наддніпрянщині зазнав переслідувань від російського царату, оплотом українства стала Східна Галичина. Її почали називати «українським П'ємонтом» (імовірно, за прикладом поляків, які цілу Галичину називали «польським П'ємонтом»²). Аналогія з італійським П'ємонтом означала, що ці землі мали стати базою визволення й об'єднання всієї України. В роки Української революції центром державотворення стала Наддніпрянщина, проте й галичани зробили в нього

² Див.: Józef Buszko. *Galicja 1859-1914: polski Piemont?* Warszawa 1989; Waldemar Łazuga. «Garibaldi», «Cavour» i polski Piemont // *Galicja: studia i materiały* 1 (2015) 11-20; Микола Рябчук. Перевинайдення Галичини // *Zbruč*, 31.03.2015 (<https://zbruc.eu/node/34476>).

важливий внесок, утворивши Західно-Українську Народну Республіку. Після поразки війни за незалежність головним осередком українського національно-політичного руху знову стала Західна Україна³, яка опинилась у складі Польщі. На відміну від СРСР, де тоталітарна система придушувала будь-які прояви боротьби національних рухів за самостійність, на західноукраїнських землях, попри утиски й репресії (втім, непорівнянні з радянськими), самостійницький рух тривав і розвивався.

В історії Західної України між двома світовими війнами визначальними були конфлікти і спроби порозуміння між трьома основними національними спільнотами, що її населяли: українцями, поляками та євреями. Переважна частина поляків уважала «Східну Малопольщу» і «Східні Креси» невіддільною частиною своєї держави. Своєю чергою, українці, які становили більшість у кількох воєводствах⁴, в основному негативно ставилися до польської влади та прагнули власної державності (дехто – у радянській формі). Лише євреї, в силу власного діаспорного становища, не претендували на статус головних господарів цих земель, але домагалися дотримання своїх прав як національної меншини. Соціальні суперечності тісно перепліталися з національними й загострювали конфлікти.

Для розуміння історичного контексту процесів, описаних у цій книжці, важливе спостереження Роджерза Брюбейкера

³ Традиційні для української літератури терміни «Західна Україна» і «західноукраїнські землі» в цій праці позначають частину території міжвоєнної Польщі, на якій українські політичні партії та організації, що вживали ці терміни, знаходили свій електорат і соціальну базу. Використання цих словосполучень у жодному разі не означає заперечення багатонаціонального складу населення цих земель.

⁴ Слід, однак, пам'ятати, що частина тих, кого зараховують до українців, аж до кінця 1930-х рр. називала себе русинами, саме так кваліфікувала їх польська статистика. Існували також великі групи з невизначеною національною самосвідомістю, як-от «тутешні», або «тутейші», на Західному Поліссі.

про виникнення нових форм націоналізму в Центральній і Східній Європі внаслідок переокреслення кордонів після Першої світової війни. Ці нові форми взаємодіяли між собою, утворюючи тріаду, що пов'язувала національні меншини, нові «націоналізаційні» (nationalizing) держави, в яких ці меншини проживали і які намагалися інтегрувати їх у власні титульні нації, та зовнішні національні «вітчизни», до яких ці меншини належали за етнокультурною спорідненістю. Відповідно, взаємодіяли три форми націоналізму: «націоналізаційний» націоналізм нових держав і їхніх титульних націй, антагоністичний до нього транскордонний націоналізм зовнішніх національних «вітчизн», що декларували власне право й обов'язок підтримувати й захищати своїх етнонаціональних «родичів», та націоналізм національних меншин, який перебував «у полоні» двох перших націоналізмів. Водночас зовнішні «вітчизни» могли використовувати «вітчизняний націоналізм» для досягнення стратегічних цілей, не пов'язаних із націоналізмом⁵. Найвиразніше ці аспекти виявились у відносинах між Польщею, котру Брюбейкер розглядає як приклад «націоналізаційної» держави⁶, Німеччиною та німецькою меншиною в Польщі, але вони були присутні також у стосунках між Польщею, СРСР та українською й білоруською меншинами в польській державі. Таким чином, українську меншину та український політикум у Польщі 1920-1930-х років слід розглядати в їхніх стосунках, з одного боку, з польською державою та її «націоналізаційним» націоналізмом, а з другого – з Радянською Україною як зовнішньою національною «вітчизною» (або радше із СРСР, оскільки саме він, попри інтернаціональну риторику, фактично заохочував політику українського «вітчизняного націоналізму», маючи власні стратегічні цілі). Втім, у 1930-х роках роль УРСР як

⁵ Роджерз Брюбейкер. *Переобрамлений націоналізм: Статус нації та національне питання у новій Європі* / з англ. перекл. Олександр Рябов. Львів 2006, с. 16-17.

⁶ Там само, с. 121-146.

зовнішньої національної «вітчизни» західних українців занепадала, хоч «Велика Україна» й далі залишалася для них уявленою Вітчизною.

У 1920-1930-х роках західні українці залишалися національною групою з неповною соціальною структурою. Серед них величезну більшість становили селяни, нечисленне робітництво не відіграло самостійної ролі. Питання про рівень розвитку української буржуазії в міжвоєнній Польщі досі досліджене недостатньо⁷, проте є підстави вважати, що вона перебувала радше в зародковому стані й не становила окремої суспільної сили. За браком буржуазії, роль провідної верстви не лише в культурному та політичному, а й економічному житті, зокрема в кооперації, взяла на себе інтелігенція, теж нечисленна й тісно пов'язана із селянством. Унаслідок нерозвиненості соціальної структури західноукраїнського суспільства класові ознаки не були визначальними у створенні політичних партій, навіть якщо їхні прихильники і супротивники стверджували протилежне. Було б надмірним спрощенням повторювати вслід за лівими публіцистами, що Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) представляло українську буржуазію, Комуністична партія Західної України (КПЗУ) – робітничо-селянські маси, а Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) – «український працюючий народ». Насправді всі західноукраїнські партії діяли переважно серед селян, а керівне ядро в них, як правило, становила інтелігенція. Серед чинників, які формували українську багатопартійність, поряд із соціальними факторами важливе значення мали: вплив ідейно-політичних течій, які панували в Європі; ідеологічна експансія СРСР і Комінтерну; зусилля польських урядових чинників, спрямовані на створення лояльних до держави українських партій; регіональні,

⁷ Хоч у цьому напрямі є позитивні зрушення. Про українське підприємництво в Галичині див.: Оксана Пасіцька. *«Львівський Манчестер» і «Галицька Каліфорнія»: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20-30-ті роки ХХ ст.)*. Львів 2019.

конфесійні, вікові відмінності; різний рівень національної самосвідомості та спосіб розуміння національних інтересів.

У Західній Україні діяли численні партії та об'єднання націоналістичного, національно-демократичного, консервативного, соціалістичного й комуністичного напрямів⁸. Частина з них працювала в підпіллі (Українська військова організація (УВО), Організація українських націоналістів (ОУН), КПЗУ). Однак провідну роль в українському політичному житті відігравали легальні партії національно-демократичного табору. Не відмовляючись від кінцевої мети – незалежної української держави, – вони намагалися використати законні можливості для захисту національних і соціальних прав українців. Легальні партії активно використовували парламент, пресу, кооперацію, громадські та культурно-просвітницькі організації. Такою «органічною роботою» вони сподівалися краще підготувати народ до незалежності, вірячи, що для неї прийде «слухний час». Особливого значення надавали парламентській діяльності. Польський Сейм розглядали як трибуну, з якої український народ через своє законне, демократично обране представництво міг заявити про власні права й аспірації перед цілим світом.

Предметом цієї книжки є аналіз використання польського парламентаризму західноукраїнськими політичними партіями та об'єднаннями в 1920-1930-х роках. Важливість цієї діяльності була зумовлена тим, що в міжвоєнний період тільки в польській державі український національно-політичний рух міг ефективно використовувати парламентську трибуну. В Румунії українці мали обмежені можливості для легальної

⁸ О. Ю. Зайцев. *Парламентська діяльність*, с. 4. Термін «націоналістичний» вжито тут у вузькому значенні, характерному для політичного лексикону міжвоєнної доби. Для окреслення цього напрямку вживають також поняття «інтегральний націоналізм». Див. також: Олександр Зайцев. *Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920-1930-ті рр.)* // *Сучасність* 2 (1994) 70-76; його ж. «Інтегральний націоналізм» як теоретична модель для дослідження українського націоналістичного руху // *Український визвольний рух* 15 (2011) 5-26.

політичної діяльності лише протягом 1928-1938 рр., у Чехословаччині до середини 1930-х років український рух, за винятком його комуністичного крила, був надто слабким для самостійної парламентської боротьби, а в СРСР парламентаризму просто не існувало. Натомість у Польщі в 1919-1935 рр. діяли демократичні виборчі закони. Щоправда, їх часто порушували, та все ж вони дали змогу політичним організаціям непольських народів здобути досить численне представництво в Сеймі. Режим Юзефа Пілсудського з 1926 р. проводив політику обмеження парламентської демократії, але не наважувався повністю її ліквідувати.

За цих умов українські послы (депутати Сейму) й сенатори вважали себе представниками всього українського народу та виступали від його імені як у варшавському парламенті, так і на міжнародній арені. З 1928 р., коли українці домоглися найбільшого успіху на виборах, їхнє парламентське представництво стало одним із найавторитетніших центрів національно-політичного руху. Навіть після 1935 р., коли можливості парламентської діяльності в Польщі істотно скоротилися, Українська парламентарна репрезентація залишалася важливим осередком прийняття політичних рішень і головним представником українського населення у відносинах із владою.

Досягнутий сьогодні рівень вивчення проблеми дає змогу поставити завдання і навіть диктує потребу написати узагальнювальну монографію, яка охоплювала б цілу історію української парламентської діяльності в міжвоєнній Польщі на значно ширшій джерельній та історіографічній основі, ніж це було можливим у середині 1990-х років. Ця праця, власне, і є спробою такого узагальнення. У ній я, зокрема, розглядаю:

- роль парламентської діяльності в українському національно-політичному русі загалом;
- перебіг і підсумки всіх п'яти виборчих кампаній до польського парламенту в регіонах, де українські партії та об'єднання висували своїх кандидатів;

- тактику українських партій на виборах, форми й методи їхньої боротьби в Сеймі та Сенаті;
- стосунки українських політичних сил і їхніх парламентських представництв з урядами та провладними й опозиційними політичними колами Польщі;
- взаємовплив ідейно-політичної еволюції різних течій українського національного руху та їхньої парламентської діяльності.

Дослідження охоплює весь період діяльності українців у законодавчих органах Польщі: від виборів 1922 р. до початку Другої світової війни.

Хоч, як уже було згадано, основою цієї книжки є текст дисертації 1994 р., проведені від того часу дослідження – і мої власні, й інших істориків – спонукають дещо переглянути результати, отримані в процесі роботи над нею. Монографія відрізняється від дисертації кількома аспектами: 1) більшим обсягом і, відповідно, повнотою охоплення проблеми; 2) урахуванням здобутків історіографії проблеми за останню чверть століття; 3) значно ширшою джерельною базою (зокрема, залученням нових архівних джерел, які дозволяють зазирнути за лаштунки парламентської діяльності, з'ясувати роль радянських дипломатів, націоналістичного підпілля, емігрантських кіл тощо); 4) намаганням подолати дещо однобічний погляд, властивий дисертації, за допомогою підходів «перехресної історії» (*histoire croisée*).

Останній пункт варто пояснити детальніше. Хоч у дисертації 1994 р. я прагнув, мірою можливого, уникати національної упередженості, критично переглядаючи її текст сьогодні, можна спостерегти певну однобічність в оцінках і переважання обвинувального ухилу щодо польських політичних сил. Безперечно, у міжвоєнній польській державі українці зазнавали фактичної дискримінації, що визнають і польські історики (Влодзімеж Менджецький, Гжегож Мотика та ін.)⁹, але кар-

⁹ Див., наприклад: Włodzimierz Mędrzecki. *Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej a antypolska akcja UPA w latach 1943-1944 // Antypolska*

тина польсько-українських стосунків не була «чорно-білою» і потребує більш нюансованого підходу. Тому в монографії я намагався застосувати підходи «перехресної історії», які вимагають, особливо якщо йдеться про дослідження суспільних конфліктів, перехреснення різних національних, соціальних, політичних і дослідницьких перспектив¹⁰.

Головні дослідницькі питання цієї праці стосуються міжвоєнної доби, однак пошук відповідей на них якоюсь мірою може допомогти й у розумінні сучасних проблем України, Європи та світу. Два аспекти видаються особливо актуальними:

1) міжвоєнний досвід, як позитивний, так і негативний, важливо враховувати при розв'язанні сучасних проблем етнічних та інших меншин, національно-визвольних / сепаратистських рухів тощо, тим паче, що на початку ХХІ ст. ці проблеми виявилися не менш гострими, ніж сто років тому;

2) сучасний стан історичної пам'яті в Україні потребує перерформатування в напрямі актуалізації демократичних, зокрема парламентарних, традицій, а не лише традиції збройного чину українських націоналістів.

Насамкінець мушу із прикрістю зауважити, що не всі дотичні до цієї теми праці, котрі з'явилися протягом останніх двох десятиліть, є цілком самостійними дослідженнями. Деякі з них містять численні дослівні запозичення з моєї дисертації 1994 р., а також із праць інших авторів, без покликання на джерело. Такі випадки (на жаль, не поодинокі) спонукали мене в цій книжці в окремих місцях покликатися на власну дисертацію, щоб уникнути звинувачення у плагиаті та вказати, де вперше з'явився той чи той фрагмент тексту.

akcja OUN-UPA 1943-1944: Fakty i interpretacje / наук. ред. Grzegorz Motyka i Dariusz Libionka. Warszawa 2002, с. 14-18; Гжегож Мотика. *Від волинської різанини до операції «Вісла»: Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр.* / перекл. з пол. Андрія Павлишина. Київ 2013, с. 7-22.

¹⁰ Див.: Michael Werner, Bénédicte Zimmerman. Beyond Comparison: *Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity* // *History and Theory* 45 (2006) 30-50.

Цю книжку написано завдяки дослідницькому грантові, що його надав Український католицький університет за підтримки Благодійного фонду «Повір у себе», заснованого подружжям Віктором та Іриною Іванчиками. За це складаю їм щиру подяку.

Розділ I

**ІСТОРИОГРАФІЯ
ТА ДЖЕРЕЛА**

1. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Парламентська діяльність українських партій у Польщі стала предметом аналізу вже у 1920-1930-х роках. Міхал Фелінський (справжнє ім'я – Раймунд Ружицький) опублікував дві статті довідкового характеру про українське парламентське представництво та присвятив йому окрему главу у своїй книжці, не позбавленій певної великодержавної тенденційності¹. Національний відділ міністерства внутрішніх справ (МВС) Польщі видав для службового користування аналітичний матеріал про участь національних меншин у виборах 1928 р., значну частину якого присвячено виборчій кампанії українських партій². Важливі дані про парламентську активність українських партій та об'єднань містяться в книжках Аліції Белціковської³. Парламентська боротьба знаходила широке відображення також і в українській публіцистиці, однак аналітичних праць на цю тему, за винятком короткої енциклопедичної довідки⁴, тогочасні українські автори не написали. Всі згадані праці мають довідковий, а не дослідницький характер. Інші ж тогочасні публікації були зняряддями радше політичної боротьби, ніж аналітики, тому їх доцільніше розглянути в основних розділах цієї праці.

¹ Michał Feliński. Klub Ukraiński // *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1927*. Warszawa – Kraków 1928, с. 324-330; idem. Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych Polski Odrodzonej // *Sprawy Narodowościowe* 6 (1931) 566-600; idem. *Ukraińcy w Polsce Odrodzonej*. Warszawa 1931; укр. переклад: Міхал Фелінський. *Українці у Відродженій Польщі*. Львів 1931.

² *Mniejszości narodowe w wyborach do Sejmu i Senatu w r. 1928*. Warszawa 1928.

³ Alicja Bełcikowska. *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce*. Warszawa 1925; eadem. *Partje polityczne i związki zawodowe w Polsce wobec wyborów do Sejmu i Senatu w 1935 r.* Warszawa 1935.

⁴ В. Косоноцький. Укр[аїнська] Парляментарна Репрезентація // *Українська загальна енциклопедія: Книга знання в 3-ох томах / під гол. ред. Івана Раковського, т. 3: С–Я*. Львів – Станіславів – Коломия [б. р.], стп. 669-671.

В Українській РСР історія українських політичних партій розглядалася виключно в контексті «критики українського буржуазного націоналізму». Виняток становила КПЗУ, реабілітація якої в 1956 р. дала поштовх до вивчення різних аспектів її історії. Дослідженням парламентської діяльності КПЗУ займалися Тадеуш Бернацек⁵, який згодом переїхав до Польщі, колишній член КПЗУ Марк Зільберман⁶ та Іван Сахарчук⁷. Інші дослідники лише побіжно торкалися цієї теми⁸. З'явилися й персоналії, присвячені комуністичним депутатам⁹.

⁵ Т. В. Бернацек. Парламентська діяльність Комуністичної партії Західної України (1922-1927) // *Український історичний журнал* 1 (1967) 70-78; його же. *Парламентская деятельность Коммунистической партии Западной Украины (1922-1927 гг.)*: Автореф. дисс. ... канд. истор. наук / Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко. Киев 1967.

⁶ М. Й. Зільберман. *Революційна боротьба трудящих Західної України (1924-1928 рр.)*. Львів 1968; його ж. Комуністичні депутати польського сейму у боротьбі проти національного гніту на Західній Україні // *Загрова волі: З історії Комуністичної партії Західної України*. Львів 1970, с. 91-105.

⁷ І. М. Сахарчук. Боротьба депутатів-комуністів у польському сеймі проти окупаційної політики буржуазно-поміщицького уряду в Західній Україні (1928-1930 рр.) // *Український історичний журнал* 6 (1974) 116-122.

⁸ М. Герасименко, Б. Дудикевич. *Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною*. Київ 1960; П. Челак. Революційний селянський рух у Західній Україні в 1921-1923 рр. // *У боротьбі за Радянську владу і соціалізм*. Львів 1960, с. 57-72; Є. М. Галушко. *Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919-1928 рр.* Львів 1965; Г. С. Сизоненко. «Сельроб» у боротьбі за возз'єднання. Львів 1971; М. І. Панчук. *У полум'ї класових битв (Про боротьбу КПЗУ за інтернаціональне згуртування західноукраїнських трудящих проти буржуазного націоналізму)*. Київ 1979; його ж. *Боротьба КПЗУ за ідейне і організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси*. Київ 1982; його ж. «Білі плями» героїчного літопису: *Із історії Комуністичної партії Західної України*. Київ 1989.

⁹ М. Щирба. Депутат від революційного табору // *За волю народну: Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху на Західній Україні* / [ред. кол. В. Ю. Маланчук та ін.]. Львів 1959, с. 99-109; Т. В. Бернацек. Борець за народну волю (До 75-річчя від дня народження Йосипа Скрипи) // *Український історичний журнал* 3 (1969) 143-144.

Львівський історик Юрій Сливка розширив рамки дослідження політичного життя в Західній Україні, приділивши значну увагу некомуністичним партіям. У монографії 1973 р.¹⁰, спираючись на архівні матеріали, він уперше в радянській історіографії висвітлив боротьбу за розв'язання східногалицького питання в 1921-1923 рр. Історик висунув тезу, що польський уряд намагався надати окупаційному режимові у Східній Галичині правовий характер за допомогою т. зв. автономії південно-східних воєводств і сеймових виборів. Автор твердив, що проведенням виборів польська буржуазія мала намір офіційно підтвердити юридичну приналежність Східної Галичини до польської держави, а фальсифікацією результатів виборів – надати їм характеру загальнонародного плебісциту, який засвідчив би згоду українських мас на приєднання до Польщі. Всупереч поглядіві, що панував у радянській історіографії, Сливка висловив думку, що тактика бойкоту виборів 1922 р., застосована галицькими комуністами разом із партіями національного табору, була єдино правильною. Ця теза викликала дискусію в радянській і польській історіографії, останній сплеск якої мав місце на науковій конференції в 1989 р.¹¹

У наступній монографії, розглядаючи «реакційну політику польської та української буржуазії» щодо Західної України з 1920 по 1939 р., Юрій Сливка навів деякі дані й про діяльність «буржуазії» на парламентській арені¹². Загалом, «буржуазія» – байдуже, польська чи українська – на сторінках праць цього історика набуває рис своєї особистості: вона «має намір», «погоджується» або «не погоджується», «гарячково складає підступні плани», «розуміє»,

¹⁰ Ю. Ю. Сливка. *Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення*. Київ 1973.

¹¹ *Актуальні проблеми історії КПЗУ* / упоряд. М. І. Панчук, Ю. Ю. Сливка. Львів 1990, с. 11, 165-166.

¹² Ю. Ю. Сливка. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939)*. Київ 1985.

«пересвідчується» тощо. Такий знеособлений класовий підхід був характерним для істориків СРСР, однак слід віддати належне Юрію Сливці: за всієї радянської риторики він зумів упровадити в історіографію нові сюжети, котрі попередні дослідники воліли обходити.

Інший львівський історик, Степан Макарчук, досліджуючи національні відносини на західноукраїнських землях, також торкнувся окремих аспектів парламентської діяльності українських партій, зокрема виборчих кампаній 1920-1930-х років¹³.

Отже, попри ідеологічні обмеження, українська радянська історіографія нагромадила деякий фактичний матеріал з історії західноукраїнських політичних партій, зокрема їхньої парламентської діяльності. Разом із тим у працях радянського періоду практично неминучими були вузьокласовий підхід, перебільшення ролі комуністичних сил, замовчування або спотворення діяльності некомуністичних партій, дискредитація національного табору під виглядом «критики українського буржуазного націоналізму», а також недооцінка значення західного регіону в історії України. Навіть найґрунтовнішим працям були притаманні ці органічні вади радянської історіографії.

Більший внесок у дослідження парламентської діяльності українських партій у міжвоєнній Польщі зробили в 1950-1980-х роках. польські історики. Як і їхні радянські колеги, вони спершу звернулися до діяльності послів-комуністів, зокрема й українців¹⁴.

Починаючи з 1970-х років, історики Польської Народної Республіки (ПНР) активно вивчали українське питання в міжвоєнній польській державі, зокрема й боротьбу довко-

¹³ С. А. Макарчук. *Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма*. Львов 1983.

¹⁴ Andrzej Gwiżdż. *Fracja Komunistyczna w burżuazyjnych Sejmach polskich (1921-1935)* // *Z pola walki* 4 (1958) 64-95; Tadeusz Daniszewski. *Przedmowa* // *Posłowie rewolucyjni w Sejmie (lata 1920-1935): wybór przemówień, interpelacji i wniosków*. Warszawa 1961, с. 5-21.

ла нього нього в Сеймі та Сенаті. Цю тематику найактивніше розробляла Мірослава Папежинська-Турек. У статті, опублікованій у 1975 р.¹⁵, вона простежила ідейно-політичну еволюцію української посольської групи в Сеймі 1922-1927 рр. від єдиного клубу, об'єднаного на національному ґрунті, до кількох фракцій, роз'єднаних, на думку авторки, за класовим критерієм.

У монографії 1979 р.¹⁶ Папежинська-Турек проаналізувала стан і спроби розв'язання українського питання в політичному, соціальному та релігійному аспектах у період парламентського правління в Польщі (1922-1926). Головний акцент у книжці зроблено на українській справі в Сеймі, якій присвячено другу (основну) частину монографії. Велику увагу авторка приділила діяльності українського парламентського представництва. Аж до середини 1990-х її праці, хоч і не позбавлені стереотипів історіографії комуністичної доби, неточностей і хибних інтерпретацій, залишалися найґрунтовнішими дослідженнями українського питання в польському Сеймі 1920-х років.

Тадеуш Бернацек, переїхавши з України до Польщі, опублікував на основі своєї кандидатської дисертації монографію про парламентську діяльність КПЗУ¹⁷. У наступній монографії він проаналізував суперечки в Комуністичній партії Східної Галичини з приводу ставлення до виборів 1922 р.¹⁸ Полемізуючи з Юрієм Сливкою, автор вважає помилковою тактику бойкоту й дорікає фракції васильківців¹⁹ у КПСГ за фактичне блокування з «буржуазними націоналістами». Окремі аспекти

¹⁵ Mirosława Papierzyńska-Turek. Ewolucja ideowo-polityczna ukraińskiej grupy poselskiej w Sejmie II Rzeczypospolitej w latach 1922-1927 // *Z pola walki* 1 (1975) 29-56.

¹⁶ Mirosława Papierzyńska-Turek. *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej, 1922-1928*. Kraków 1979.

¹⁷ Tadeusz Biernacek. *Działalność parlamentarna Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy w latach 1924-1927*. Zielona Góra 1983.

¹⁸ Tadeusz Biernacek. *Spór o taktykę: Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej wobec wyborów do Sejmu i Senatu w listopadzie 1922 r.* Zielona Góra 1985.

¹⁹ Від псевдоніма лідера цієї фракції Осипа Крилика (Василькова).

парламентської діяльності українських партій відображено й у працях інших польських авторів доби ПНР²⁰.

Загалом польська історіографія навіть у комуністичні часи була більш неупередженою і менше скutoю ідеологічними догмами, ніж радянська. Однак і деякі польські історики виявляли тенденційність в оцінці українського національного руху, особливо його правого крила. На відміну від істориків УРСР, які писали про «загарбання» й «окупацію», історики ПНР що далі, то більше воліли уникати чіткої постановки питання про характер польської влади на східних землях, хоч, дотримуючись політичної коректності щодо радянських «союзників», не могли прямо стверджувати правомірність анексії цих територій.

Що ж до історіографії української діаспори, то вона практично не займалася парламентською діяльністю українських партій, приділяючи основну увагу історії націоналістичного підпілля. Лише в деяких загальних працях були короткі згадки про участь українських партій у виборах, діяльність українських послів і senatorів²¹.

Станом на початок 1990-х років парламентська діяльність українських політичних партій у міжвоєнній Польщі була

²⁰ Ryszard Torzecki. *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy, 1933-1945*. Warszawa 1972; idem. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*. Kraków 1989; Andrzej Ajnenkiel. *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1975; *Historia sejmu polskiego*, т. 2, част. II: Andrzej Ajnenkiel. *II Rzeczypospolita*. Warszawa 1989; Janusz Radziejowski. *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy, 1919-1929: Węzłowe problemy ideologiczne*. Kraków 1976; Andrzej Chojnowski. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*. Wrocław 1979; Teofil Piotrkiwicz. *Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny, 1926-1930*. Warszawa 1981; Włodzimierz Mędrzecki. *Województwo wołyńskie 1921-1939: elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych*. Wrocław 1988.

²¹ С. Витвицький, С. Баран. Українські землі під Польщею // *Енциклопедія Українознавства* / під гол. ред. Володимира Кубійовича і Зенона Кузеля, т. 2. Мюнхен – Нью-Йорк 1949, с. 555-566; Bohdan Budurowycz. *Polska i problem ukraiński w latach 1921-1939* // *Zeszyty Historyczne* 66 (1983) 15-47.

вивчена слабо й у край нерівномірно. Завдяки працям Мірослави Папежинської-Турек та інших істориків найкраще було опрацьовано період 1922-1926 рр., хоча протоколи засідань Українського сеймового клубу залишалися невідомими дослідникам. Менше пощастило періодові 1927-1930 рр. (праці Міхала Фелінського, Ришарда Тожецького та ін.). А 1931-1939 рр. залишалися майже суцільно білою плямою – про тогочасну діяльність українських парламентарів були тільки фрагментарні згадки в історичних працях, присвячених іншим питанням. В українській історіографії не було жодного солідного дослідження цієї проблеми. Такий стан справ пояснювався насамперед тодішньою історичною політикою, яка не заохочувала радянських істориків вивчати діяльність українських політичних партій, а також закритістю багатьох джерел, доступ до яких почали відкривати лише наприкінці горбачовської перебудови.

З 1980-х років у Польщі, а з кінця того ж таки десятиліття і в СРСР історична наука почала поступово звільнятися від комуністичної ідеології. В Україні цей процес став незворотним після проголошення незалежності в 1991 р. Виникла необхідність розробки нових концепцій історії України, подолання стереотипів радянської, а згодом і «пострадянської» історіографії. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років українські історики зробили чимало для звільнення (насамперед себе самих) від застарілих ідеологічних догм, але в публікаціях того часу й далі траплялися стереотипи радянської історіографії. Не була вільною від суб'єктивізму й історіографія української діаспори. Зокрема, для неї було характерним перебільшення ролі підпільного сектора українського національного руху порівняно з легальним.

Важливим кроком до створення об'єктивнішої картини суспільно-політичної ситуації в Західній Україні 1930-х років стали дослідження Михайла Швагуляка. У праці, присвяченій «пацифікації» 1930 р., автор, зокрема, проаналізував вплив польської репресивної акції на перебіг виборів 1930 р.

і тактику Української парламентарної репрезентації²². Її діяльність посідала важливе місце і в інших його статтях²³.

Микола Кугутяк у 1993 р. опублікував доволі інформативний нарис історії Галичини від кінця XVIII ст. до 1939 р., в якому навів короткі дані про перебіг і наслідки виборчих кампаній 1920-1930-х років, про деякі виступи українських послів²⁴. Значно більшу увагу парламентській діяльності УНДО дослідник присвятив у наступному великому дослідженні, задуманому як чотиритомне видання (на жаль, вийшли друком лише перші два томи)²⁵. Ігор Соляр розглянув парламентську діяльність у контексті спроб консолідації українських національно-державницьких сил, а згодом і їхніх зовнішніх орієнтацій²⁶.

Усі, хто досліджував виборчі кампанії 1920-1930-х років і парламентську діяльність українських партій, приймали

²² Михайло Швагуляк. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років XX ст. // *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*, т. ССХХІІ. Львів 1991, с. 111-145; його ж. «Паціфікація»: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів 1993.

²³ Михайло Швагуляк. Західноукраїнська суспільність напередодні та під час німецько-польської війни 1939 р. // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 1. Київ 1992, с. 143-172; його ж. Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 7. Львів 2000, с. 404-427. Те саме у виданні: Дмитро Паліїв. *Життя і діяльність, 1896-1944: Збірник праць і матеріалів* / ред. О. Купчинський. Львів 2007, с. 437-463.

²⁴ Микола Кугутяк. *Галичина: сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.)*. Івано-Франківськ 1993.

²⁵ Микола Кугутяк. *Історія української націонал-демократії (1918-1929)*, т. 1. Київ – Івано-Франківськ 2002; Микола Кугутяк [упоряд.]. *Українська націонал-демократія (1918-1929)*, т. 2: *Документи і матеріали*. Київ – Івано-Франківськ 2004.

²⁶ Ігор Соляр. *Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923-1928)*. Львів 2010 (публікація кандидатської дисертації, захищеної 1995 р.); його ж. *Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923-1939)*. Львів 2011.

перспективу «згори», приділяючи головну увагу центральним партійним органам, парламентським клубам та їхній активності в Сеймі. Натомість діяльності партійних організацій на місцях з організації виборчих кампаній та взаємодії з парламентарями майже не вивчали (й не вивчають донині). Винятком стала брошура Ігоря Скочиляса, який, досліджуючи діяльність повітового комітету УНДО Борщівщини, розглянув, зокрема, діяльність комітету під час парламентських виборів та пов'язану з цим внутрішню боротьбу в місцевій партійній організації²⁷.

До середини 1990-х років – часу важливих зрушень в історіографії – належить і моя кандидатська дисертація, що лягла в основу цієї книжки.

Тоді ж перші спроби цілісного охоплення проблеми з'являються й у Польщі. У 1993 р. Чеслав Бжоза опублікував статтю довідкового характеру, в якій уперше в польській історіографії дав загальний нарис діяльності українського парламентського представництва в Польщі з 1922 по 1939 рр.²⁸ У додатку до статті вміщено майже повний список українських послів і сенаторів із короткими нотатками про їхню дальшу долю (в тих випадках, де її вдалося встановити). Більш аналітичний характер мала стаття Влодзімежа Менджецького, оперта на стенографічних звітах із засідань Сейму і Сенату²⁹.

Поступово в історіографії сформувалися два основні підходи до проблеми, що наголошували, відповідно, на можливості й бажаності польсько-українського порозуміння або на неунікності конфлікту. Для першого характерна прихильна

²⁷ Ігор Скочиляс. *Повітовий комітет УНДО у суспільно-політичному житті Борщівщини середини 20-х – кінця 30-х рр. XX ст.* Львів 1995.

²⁸ Czesław Brzoza. *Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze I-II (1993) 153-166.* Див. також змінену версію статті: idem. *Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych Drugiej Rzeczypospolitej // Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX-XXI wiek / ред. Jarosław Moklak. Kraków 2006, с. 185-208.*

²⁹ Włodzimierz Mędrzecki. *Ukraińska reprezentacja parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze III (1996) 220-234.*

увага до діяльності тих сил та окремих політиків, що виступали за порозуміння з владою в рамках польської держави, і негативна оцінка виявів українського сепаратизму як політики, що завдавала шкоди не лише Польщі, а й українській меншині в її кордонах. Згідно з другим підходом, навпаки, позитивну оцінку дістають ті парламентські фракції, котрі вели безкомпромісно опозиційну політику щодо Польщі, підпорядковуючи свою діяльність кінцевій меті – здобуттю незалежної й соборної України, натомість прихильників компромісу трактовано як угодовців (із негативними конотаціями). Цілком очікувано, перший підхід більше притаманний польській історіографії, а другий – українській.

Яскравим представником першого підходу є люблінський історик Збігнев Запоровський³⁰. У своїх працях він послідовно підкреслює конструктивність тих українських політиків, які трималися пропольської орієнтації, та закидає безвідповідальність і демагогію українським самостійникам та комуністам. На переконання автора, слабким місцем у діяльності Комуністичної посольської фракції була вимога самовизначення для національних меншин Польщі, яка на практиці означала відірвання від Польщі східних і південно-східних воєводств. Не випадково найконструктивнішим зразком української політики в Польщі історик вважає діяльність лояльного до уряду Волинського українського об'єднання (ВУО) (1931-1939), якому він присвятив окрему монографію, приділивши значну увагу парламентській діяльності ВУО³¹.

На сьогодні найретельнішим дослідженням, тема якого частково збігається з темою цієї книжки, є монографія Мі-

³⁰ Див: Zbigniew Zaporowski. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939: Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*. Lublin 1992; idem. *Między Sejmem a wiecem: działalność Komunistycznej Frakcji Poselskiej w latach 1921-1935*. Lublin 1997; idem. *Komunistyczna Frakcja Poselska (1921-1935) // Elity komunistyczne w Polsce /* за ред. Mirosław Szumiło, Marcin Żukowski. Warszawa – Lublin 2015, с. 75-83.

³¹ Zbigniew Zaporowski. *Wołyńskie Zjednoczenie Ukrainskie = Wołyńskie Ukrainśke Obiednannia*. Lublin 2002.

рослава Шуміла³², в основу якої покладено його докторську дисертацію³³, захищену 2004 р. під керівництвом Збігнева Запорівського. Ця дуже ґрунтовна праця обмежена парламентською діяльністю УНДО, починаючи з 1928 р. і закінчуючи вибухом Другої світової війни.

Подібно до свого наукового керівника, Шуміло оцінює вплив діяльності Української парламентарної репрезентації (УПР) на стосунки між урядовим табором і українським суспільством під час другої каденції Сейму (1928-1930) як негативний, зокрема стверджує, що агітація на зустрічах із виборцями підбурювала населення проти держави, провокуючи репресії з боку влади та зростання націоналістичних настроїв у польському суспільстві. Однак, на відміну від Запорівського, Шуміло ставить слушне запитання: «Чи зміна тактики й позиції УПР щодо держави могла реально вплинути на покращення становища українського населення в Польщі?» – й дає на нього негативну відповідь. Він вважає, що через політику дискримінації українців реального шансу на тривалий компроміс між УПР і державною владою не було. Попри те, автор позитивно оцінює політику

³² Mirosław Szumiło. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928-1939)*. Warszawa 2007. Див. також: idem. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928-1939): zarys problemu* // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* 13/14 (2002) 153-170; idem. *Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej w latach 1928-1933* // *Res Historica* 24 (2007) 115-140; idem. *Ewolucja stanowiska Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej wobec państwa polskiego w latach 1931-1935* // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 17: *Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття*. Львів 2008, с. 186-197; idem. *Projekt ustawy o autonomii terytorialnej zgłoszony przez Ukraińską Reprezentację Parlamentarną w 1938 roku* // *Res Historica* 27 (2009) 141-154; idem. *Ukraińcy z Wołynia w Sejmie i Senacie RP pierwszej kadencji (1922-1927)* // *Волинь у європейському геополітичному та культурному просторі: вибрані питання*. Одеса 2021, с. 142-161.

³³ Див. автореферат праці: Mirosław Szumiło. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928-1939)* // *Dzieje Najnowsze* 36 (4) (2004) 199-201.

нормалізації польсько-українських стосунків, започатковану УПР у 1935 р., хоч і визнає, що її наслідки для українців у культурно-освітній та економічній сферах були доволі скромні³⁴.

Одним із найцікавіших аспектів дослідження Мірослава Шуміла є створений ним колективний портрет послів і сенаторів УПР, які, на думку автора, становили ядро української політичної еліти в Польщі³⁵. Перу історика належить також низка індивідуальних портретів українських послів³⁶.

Другий (конфліктний) підхід характерний практично для всіх українських істориків, які звертаються до участі українців у роботі парламенту міжвоєнної Польщі. На початку 2010-х років в Україні спостерігалось зростання інтересу до цієї теми, що виявилось зокрема в захисті дисертацій, які були повністю присвячені парламентській діяльності окремих українських партій або в яких українським клубам у парламенті приділено значну увагу³⁷.

³⁴ M. Szumiło. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna*, с. 294-295.

³⁵ Там само, с. 68-82; Mirosław Szumiło. *Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej // Dzieje Najnowsze* 34 (3) (2002) 21-37; idem. *Ukraińcy w Senacie II Rzeczypospolitej (1922-1939) – portret zbiorowy // Rzegląd Sejnowy* 4 (159) (2020) 165-187.

³⁶ idem. *Antoni Wasyńczuk, 1885-1935: Ukraiński działacz narodowy i polityk*. Lublin 2006; idem. *Anton i Pawło Wasyńczukowie – ukraińscy działacze narodowi z Chełma // Українці Холмицини і Підляшия: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*, т. 2 / ред. Микола Кучерепа. Луцьк 2010, с. 56-64; idem. *Dmytro Łewyčkyj – prezes Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO) w latach 1925-1935 // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, вип. 6. Львів 2013, с. 70-83.

³⁷ Ольга Миколаївана Боднар. *Парламентська діяльність Української соціалістично-радикальної партії (1928-1935): Дис. ... канд. істор. наук / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів 2010; Пуйда Роман Богданович. *Парламентська діяльність Українського національно-демократичного об'єднання в 1935-1939 роках: Дис. ... канд. істор. наук / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів 2012; Ігор Іванович Беґей. *Ідейно-теоретична спадщина та практична діяльність української лівиці Галичини (кінець XIX – перша третина XX***

У 2000-х роках в Україні й Польщі з'явилися численні біографічні розвідки, присвячені українським послам і сенаторам³⁸. Серед них варто виділити величезну за обсягом і надзвичайно докладну біографію голови УНДО Василя Мудрого, яку опублікував Павел Самусь, приділивши значну увагу діяльності Мудрого на посадах віцемаршалка Сейму і голови УПР у 1935-1939 рр.³⁹ Олег Власюк, науковий редактор «Книги Пам'яті Рівненської області», здійснив спробу персоніфікувати діяльність українського представництва Волині в польському парламенті 1922-1927 рр., подавши короткі життєписи українських послів і сенаторів⁴⁰. Найобсяжнішою публікацією

століть): Дис. ... доктора політ. наук / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Львів 2015; Юрій Миколайович Перга. *Суспільно-політичне життя українців Холмищини та Підляшшя 1918-1939 рр.*: Дис. ... канд. істор. наук / НАН України, Інститут історії України. Київ 2016; Маріанна Ігорівна Пиріг. *Український ліворадикальний рух у Польщі (1918-1939)*: Дис. ... канд. істор. наук / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів 2016.

³⁸ Ярослав Михайлович Комарницький. *Громадсько-політична діяльність Василя Мудрого (1893-1966 рр.)*: Дис... канд. істор. наук / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів 2008; Степан Качараба, Ярослав Комарницький. *Василь Мудрий – громадський діяч, політик, публіцист*. Дрогобич 2009; Богдан Лаврук. *Парламентська діяльність Дмитра Левицького (1928-1930)* // *Краєзнавство* 3/4 (2009) 258-262; Андрій Півень. *Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича в Перемишлі* // *Краєзнавство* 3/4 (2009) 253-257; його ж. *Громадська діяльність Володимира Загайкевича* // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 19. Львів 2010, с. 467-472; Андрій Васильович Півень. *Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича (1876-1949)*: Дис... канд. істор. наук / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут. Львів 2011; Ольга Петрівна Швед. *Громадсько-політична діяльність Степана Витвицького*: Дис... канд. істор. наук / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. Львів 2010.

³⁹ Paweł Samuś. *Wicemarszałek Wasyl Mudryj (1893-1966): ugody polsko-ukraińskiej orędownik daremny*. Warszawa 2017.

⁴⁰ Олег Власюк. *Українські представники від Волині у польському парламенті (1922-1927 рр.)* // *Актуальні питання історії України. Україна*

такого роду став кількатомний біографічний словник «Посли й сенатори Польської Республіки, 1919-1939» (вийшло чотири томи), який містить зокрема й короткі біографи українських послів і сенаторів⁴¹.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що, попри значний прогрес, досягнутий від середини 1990-х, парламентська діяльність українських політичних партій у Польщі в 1920-1930-х роках і далі вивчена нерівномірно. Найкраще опрацьований період 1928-1939 рр., насамперед завдяки працям Мірослава Шуміла, а також інших польських та українських істориків. Менше вивчено українське парламентське представництво 1922-1927 рр. Наявні праці написано переважно в ключі традиційної позитивістської методології, часом із домішкою неоромантичної глорифікації ролі парламентарів у боротьбі за національну державність. В історіографії досі немає комплексного дослідження проблеми, яке охоплювало б усю міжвоєнну добу (власне, першою спробою такого дослідження була моя неопублікована дисертація 1994 р., однак сьогодні вона вже не цілком відповідає досягнутому станові вивчення проблеми). Така ситуація пояснюється переважною увагою до дослідження підпільного українського націоналістичного руху, певною мірою коштом маргіналізації легальних демократичних партій. Та все ж досягнутий сьогодні рівень вивчення проблеми спонукає до спроби узагальнити її на ширшій джерельній та історіографічній основі, ніж це було можливим у середині 1990-х років.

і світ: зб. матеріалів Третьої Регіон. наук. конф. (Острог, 25 квітня 2012 р.) / ред. кол.: В. В. Трофимович та ін., вип. 2. Острог 2012, с. 193-207.

⁴¹ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939: słownik biograficzny*, т. 1: A-D / Małgorzata Smogorzewska; наук. ред. Andrzej Krzysztof Kunert. Warszawa 1998; т. 2: E-J / Małgorzata Smogorzewska; наук. ред. Andrzej Krzysztof Kunert. Warszawa 2000; т. 3: K-Ł / Piotr Majewski; наук. ред. Grzegorz Mazur. Warszawa 2005; т. 4: M-P / Piotr Majewski; наук. ред. Grzegorz Mazur. Warszawa 2009.

2. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Основним джерелом вивчення діяльності українських партій у польському парламенті є публікації законодавчих палат, які регулярно виходили друком у Варшаві протягом 1922-1939 рр.: стенограми засідань Сейму і Сенату, публікації законопроектів та інших законодавчих пропозицій, посольських запитів та інших документів⁴².

Деякі промови, інтерпеляції (запити) українських послів і сенаторів в українському перекладі, а також документи, що стосувалися виборчої боротьби, видані окремими брошурами в 1920-1930-х роках.

Серед пізніших публікацій джерел, деякі матеріали про парламентську діяльність українських партій містить збірник документів і матеріалів української суспільно-політичної думки, який уклали Тарас Гунчак і Роман Сольчаник⁴³. Промови, інтерпеляції і законодавчі пропозиції послів-комуністів зібрано, хоч і не повністю, у збірнику «Революційні послы в Сеймі (1920-1935)», виданому у Варшаві⁴⁴.

Багатий матеріал міститься в західноукраїнській пресі 1920-1930-х років. Друковані органи українських політичних партій (газети «Діло», «Свобода», «Громадський голос», «Українська нива», «Наше життя», «Сель-Роб» та ін.) послідовно відображали основні події парламентської боротьби, публікували промови, інтерпеляції та пропозиції українських парламентарів, передвиборні платформи й заклики. Аналіз польської офіційної та опозиційної преси дає змогу з'ясувати реакцію різних польських політичних сил на виступи

⁴² *Sprawozdania stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1922-1939; *Sprawozdania stenograficzne Senatu Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1922-1939; *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Druki*. Warszawa 1922-1939.

⁴³ *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали* / упоряд. Тарас Гунчак, Роман Сольчаник, т. 2. [Б. м.] 1983.

⁴⁴ *Posłowie rewolucyjni w Sejmie (1920-1935): Wybór przemówień, interpelacji i wniosków* / [ред. кол. Tadeusz Daniszewski, Gereon Iwański, Maksymilian Minkowski]. Warszawa 1961.

українців у Сеймі. Цінним джерелом є журнал «Sprawy narodowościowe», що його видавав Інститут досліджень національних справ у Варшаві з 1926 р. В кожному номері він уміщував хроніку з життя національних меншин Польщі, зокрема й українців, приділяючи значну увагу їхній парламентській активності. Зіставлення цих матеріалів зі стенографічними звітами Сейму і Сенату показує, що працівники журналу в цілому адекватно відображали позиції різних політичних сил, зокрема й українських.

Цікаві дані я одержав при вивченні матеріалів українських і польських архівів, а також відділу рукописів Національної бібліотеки у Варшаві. Особливо важливі документи містяться в Центральному державному архіві України у Львові (ф. 392 «Українська парламентарна репрезентація в польському сеймі» та ін.). Тут, зокрема, зберігаються протоколи засідань Українського клубу за 1922-1927 рр., які проливають світло на внутрішні стосунки в першій Українській парламентарній репрезентації. На жаль, мені не вдалося виявити протоколів засідань УПР за наступні роки – ймовірно, вони не збереглися. Використано також матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України в Києві, Державного архіву Львівської області, Архіву нових актів у Варшаві, Архіву ОУН у Києві, архівів Любліна й Перемишля.

Картину політичних подій 1920-1930-х років суттєво доповнюють мемуари їхніх учасників. На жаль, тільки двоє колишніх українських парламентарів, Іван Макух і Степан Маківка, залишили книги спогадів⁴⁵. Їх використання вимагає критичного підходу, оскільки партійна належність обох авторів істотно вплинула на інтерпретацію ними історичних подій. Це насамперед стосується мемуарів колишнього діяча Сельробу і КПЗУ Степана Маківки, написаних в умовах суворої ідеологічної цензури.

⁴⁵ Іван Макух. *На народній службі*. Дітройт 1958 (перевид. – Київ 2001); Степан Маківка. *Нескорені креси (Записки політв'язня)*, 2-ге вид. Львів 1957; його ж. *Тривожні дороги: Спогади*. Львів 1967.

Значно цікавішими й об'єктивнішими є спогади колишнього парламентського кореспондента газети «Діло», визначного діяча УНДО Івана Кедрина (Рудницького)⁴⁶. Вони містять цілу галерею психологічних портретів тогочасних політиків, зокрема українських послів і senatorів.

Погляд різних груп польської урядової еліти на українське питання й інші аспекти політичного життя міжвоєнної Польщі представлено в мемуарах колишніх прем'єр-міністрів Юліана Новака, Вінцентія Вітоса, Феліціана Славоя Складковського, маршалка Сейму Мацея Ратая, політика й державного діяча Станіслава Тугутта, волинського воєводи Генрика Юзевського⁴⁷. Слід, однак, застерегти, що своїх політичних опонентів, а зокрема діячів українського національного руху, мемуаристи нерідко зображали в негативному, часом карикатурному, вигляді.

Допомагають пролити світло на деякі закулісні сторони парламентської діяльності й спогади діячів ОУН⁴⁸.

У дослідженні використано також матеріали польської офіційної статистики, довідкові видання⁴⁹. Загалом доступна

⁴⁶ Іван Кедрин. *Життя – події – люди: Спомини і коментарі*. Нью Йорк 1976.

⁴⁷ Julian Nowak. *Wspomnienia z ławy rządowej*. Kraków 1938 (перевид. – Kraków 2017); Wincenty Witos. *Moje wspomnienia*, т. 3. Paryż 1965; Felicjan Sławoj Składkowski. *Nie ostatnie słowo oskarżonego: Wspomnienia i artykuły*. Londyn 1964; Maciej Rataj. *Pamiętniki (1918-1927)*. Warszawa 1965; Stanisław Thugutt. *Wybór pism i autobiografia*. Warszawa 1939; Henryk Józewski. *Zamiast pamiętnika // Zeszyty Historyczne 59-60 (1982)*; idem. *Zamiast pamiętnika*. Paryż 2017.

⁴⁸ Див., зокрема: *Євген Коновалець та його доба / за ред. Юрія Бойка*. Мюнхен 1974.

⁴⁹ *Statystyka Polski*, т. VIII: *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 5 i 12 listopada 1922 roku*. Warszawa 1926; т. X: *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 roku*. Warszawa 1930; Tadeusz i Witold Rzepeccy. *Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe*. Poznań 1923; Tadeusz i Karol Rzepeccy. *Sejm i Senat 1928-1933: podręcznik zawierający wyniki wyborów*

нині джерельна база цілком достатня для всебічного аналізу парламентської діяльності українських політичних сил у міжвоєнній Польщі.

w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyki i mapy poglądowe. Poznań 1928; Album-skorowidz Senatu i Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu śląskiego: Kadencja 1935-1940. Kraków 1936; Sejm i Senat 1935-1940: IV Kadencja / oprac. Scriptor [Leon Zieleniewski]. Warszawa 1936.

Наукове видання

Олександр Зайцев

**УКРАЇНЦІ
В СЕЙМІ ТА СЕНАТІ ПОЛЬЩІ
(1922-1939)**

Літературне редагування Рената Кивелюк

Коректура Оля Положевич

Комп'ютерне верстання Ростислав Рибчанський

Технічне редагування Марія Демідова

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
вул. Іл. Свенціцького, 17, м. Львів, 79011
тел./факс: +38 (032) 240 94 96
www.press.ucu.edu.ua, e-mail: ucupress@ucu.edu.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 1657 від 20.01.2004

Підписано до друку 20.06.2022. Формат 60×90/16.

Папір офс. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 20,4. Обл.-вид. арк. 13,3

Наклад 200. Замовлення № ВУК 2022/6

Друк: Приватне підприємство «Коло».

82100 Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Бориславська, 8.

Свідоцтво про реєстрацію ДК 498 від 20.06.2001